

ОМЕЛЬЧЕНКО А. В.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного
та трудового права
(Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»)

УДК 342.7(477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.5.28>

ЗАГАЛЬНІ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Під час дослідження правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності слід використовувати методологію, яка враховує діалектику й динамізм, комплексний міжгалузевий характер цієї сфери суспільних відносин. До неї насамперед слід віднести філософсько-світоглядні підходи, що використовуються не тільки у науковому пізнанні, але й у практичній діяльності (матеріалістичний, діалектичний, глобалізаційний, цивілізаційний, деформалізаційний, феноменологічний, герменевтичний, ціннісний).

Дослідження будь-якої правової категорії, зокрема і зовнішньоекономічної діяльності, має здійснюватися за допомогою фундаментальних принципів – вихідних ідей, положень, які характеризуються універсальністю, вищою імперативністю, відображаючи суттєві положення науки і системи права. Важливими принципами дослідження правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності є принципи обґрунтованості, об'єктивності, історизму, логічності, всебічності дослідження, залучення дослідницьких засобів інших наук.

Поряд із підходами та принципами пізнання важливе значення у дослідженні правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності мають методи наукового пізнання. До загальнонаукових методів наукового пізнання відносяться структурний, функціональний, логіко-семантичний, методи емпіричних і теоретичних досліджень, дослідження від абстрактного до конкретного, аналіз, синтез тощо. Вони використовуються в усіх або у більшості наук. До іншої групи методів наукового дослідження правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності відносяться конкретно-наукові (групові) методи, під якими розуміють сукупність принципів, прийомів, правил, способів і засобів дослідження конкретних об'єктів (явищ, предметів, фактів) у певній групі наук.

Усі названі у цій статті підходи, принципи та методи наукового дослідження є потрібними для проведення системного комплексного дослідження правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Методологія дослідження правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності є множинною і комплексною.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, наука, методологія, філософські підходи дослідження, принципи дослідження, методи дослідження.

Omelchenko A. V. General theoretical and methodological bases of research legal regulation of foreign economic activity

In the study of legal regulation of foreign economic activity should use a methodology that would take into account the dialectic and dynamism, the complex intersectoral nature of this area of public relations. It, first of all, should include philosophical approaches used not only in scientific knowledge but

also in practice (materialist, dialectical, globalization, civilization, deformatization, phenomenological, hermeneutic, value).

The study of any legal category, including foreign economic activity, should be carried out using fundamental principles – the original ideas, provisions that are characterized by universality, higher imperative and reflect the essential provisions of science, the legal system. Important principles of the study of legal regulation of foreign economic activity are the principles of validity, objectivity, historicism, logic, comprehensiveness of research, the involvement of research tools of other sciences.

Along with the approaches and principles of cognition, methods of scientific cognition are important in the study of legal regulation of foreign economic activity. General scientific methods of scientific cognition include structural, functional, logical-semantic, methods of empirical and theoretical research, research from abstract to concrete, analysis, synthesis, and so on. They are used in all or most sciences. The next group of methods of scientific research of legal regulation of foreign economic activity includes specific scientific (group) methods, which means a set of principles, techniques, rules, methods and means of studying specific objects (phenomena, objects, facts) in a particular group of sciences.

All the approaches, principles and methods of scientific research mentioned in this article are necessary for conducting a systematic comprehensive study of the legal regulation of foreign economic activity. The methodology of research of legal regulation of foreign economic activity is multiple and complex.

Key words: *foreign economic activity, science, methodology, philosophical approaches to research, principles of research, research methods.*

Постановка проблеми. Слід зазначити, що методологія дослідження правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності повинна забезпечувати правильне застосування понять і категорій у пізнанні, відображати специфіку процесу пізнання, а також орієнтувати суб'єкта пізнання на те, як його необхідно здійснювати, які і в якій послідовності слід здійснювати процедури, які сторони досліджуваного об'єкта необхідно вивчати, від яких можна абстрагуватися, яким чином слід застосувати у пізнанні теоретико-поняттєвий апарат, тим самим визначаючи найдоцільніший шлях досягнення об'єктивної істини. Важливим є те, що, використовуючи нові методологічні підходи, слід ґрунтуватися на принципі додатковості, а не на зміні одного уявлення на інше. Підходи та методи повинні доповнювати один одного задля цілісного відображення правової реальності й отримання знань про неї.

Метою дослідження є висвітлення загальних теоретико-методологічних засад дослідження правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Стан дослідження. Дослідження підходів, принципів і методів юридичної науки знайшло своє широке відображення в енциклопедичній та монографічній літературі, основні положення якої використовуються у цій статті [1–11].

Виклад основного матеріалу. Під час дослідження правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності слід використовувати методологію, яка враховує діалектику й динамізм цієї сфери суспільних відносин. До неї насамперед слід віднести філософсько-світоглядні підходи, що використовуються не тільки у науковому пізнанні, але й у практичній діяльності. Зокрема, використання матеріалістичного та діалектичного підходів сприяє отриманню більш повних знань, накопиченню теоретичної і практичної інформації, дає змогу акцентувати увагу не тільки на дослідженні правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності, але і на її взаємозв'язку з іншими соціально-економічними явищами і процесами.

Тенденції глобалізації у дослідженні правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності проявляються у тому, що об'єктом дослідження, крім національної правової системи України, стають правові системи окремих зарубіжних країн і норми міжнародного права.

Поряд із глобалізаційним підходом актуальним для дослідження правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності є цивілізаційний підхід, який дає змогу врахувати

особливості національних і міжнародних правових систем під час гармонізації законодавства України з нормами права окремих держав та міжнародного права.

Підхід деформалізації дозволяє дослідити взаємовплив правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності з мораллю, правосвідомістю тощо. У цьому випадку йдеться про використання у пізнавальній діяльності здобутків таких наук, як герменевтика, соціо-психолінгвістика, синергетика, що дозволяє глибше дослідити функціональні й адаптаційні можливості державно-юридичних інструментів та механізми втілення таких можливостей у сфері державного управління зовнішньоекономічною діяльністю.

Застосування феноменологічного підходу дає змогу дослідити правове регулювання і державне управління зовнішньоекономічною діяльністю як правовий феномен, який у поєднанні з моральними принципами та цінностями, правовою спадщиною, принципами гуманізму зумовлює зближення позитивного і природного права, сприяє відкритості правових систем.

Герменевтичний підхід дозволяє уявити правове регулювання і державне управління зовнішньоекономічної діяльності у вигляді відповідної взаємодії суб'єктів суспільних відносин, що зводиться до розумово-мовної діяльності як суспільно-інформаційного процесу, адже усі правовідносини та їхні результати мають вигляд структурної інформаційно-мовної взаємодії.

Важливим є ціннісний підхід як своєрідний спосіб пізнання. Він полягає у підведенні різних оцінок під загальні поняття. Тому ціннісний підхід існує об'єктивно та ґрунтується на необхідності отримання двох типів інформації: наукової і ціннісної.

Дослідження будь-якої правової категорії має здійснюватися за допомогою фундаментальних принципів – вихідних ідей і положень, які характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю та відображають суттєві положення теорії, учення, науки, системи права тощо. Зокрема, важливим принципом дослідження правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності є принцип обґрунтованості, застосування якого дає змогу аргументувати наукове твердження.

Дослідження і висновки щодо правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності повинні ґрунтуватися на певному фактичному матеріалі, який є об'єктивним. Принцип об'єктивності передбачає взаємозв'язок наукового пізнання з розвитком системи державно-правових явищ.

Із принципом об'єктивності пов'язаний принцип історизму, адже правові явища неможливо вивчати поза історичним контекстом (наприклад, розвиток форм і методів державного управління зовнішньоекономічною діяльністю). Ґрунтуючись на принципі історизму, логічне дослідження права розкриває історичну повторюваність основних засад правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності, загальні принципи їх виникнення та розвитку. Тому будь-яке дослідження правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності повинно ґрунтуватися на єдності принципів історичного і логічного.

Принцип всебічності дослідження передбачає пізнання якомога більшої кількості характеристик правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності та їхніх взаємозв'язків.

Принцип залучення дослідницьких засобів інших наук є необхідною умовою розвитку правової науки. Тому під час дослідження правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності слід використовувати окремі методи філософської, економічної, соціологічної та історичної наук.

Поряд із підходами і принципами пізнання важливе значення у дослідженні правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності мають методи наукового пізнання. Як відомо, існує багато класифікацій методів наукового дослідження. Нижче ми зупинимося на тих методах, які доцільно, на нашу думку, використовувати під час дослідження правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Як відомо, до загальнонаукових методів наукового пізнання відносяться такі: структурний, функціональний, логіко-семантичний, емпіричних і теоретичних досліджень, дослідження від абстрактного до конкретного, аналіз, синтез. Для загальнонаукових методів характерним є те, що вони використовуються в усіх або у більшості наук. Зокрема, вла-

стивості правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності зумовлюють необхідність використання такого загальнонаукового методу, як системний (системно-структурний) метод дослідження. Системність правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності закладена у самій його природі, оскільки елементи зовнішньоекономічної діяльності та управління нею існують і функціонують не окремо, а у тісному взаємозв'язку і взаємодії між собою. Використання системного методу зумовлене системним характером організаційно-правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності, що дозволяє здійснити його всебічний системно-структурний аналіз.

Серед загальнонаукових методів функціональний метод передбачає дослідження правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності з погляду на його функціональні характеристики, тобто шляхом дослідження окремої функції, низки функцій або системи функцій управління зовнішньоекономічною діяльністю. Функціональний характер організаційно-правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності обумовлює такі методологічні засади її дослідження, які зводяться до необхідності вивчення функцій діяльності кожного компонента цієї системи, взаємодії між ними та іншими системами. Використання функціонального методу допомагає виявленню ролі, місця і значення організаційно-правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності у правовій системі та механізмі держави. Діяльнісний метод передбачає дослідження правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності через його дію, що дає змогу прослідкувати функціонування окремих ланок організаційно-правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності у їх взаємозв'язку і взаємозалежності.

Одним із загальнонаукових методів дослідження правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності є логіко-семантичний метод, оскільки всебічне його дослідження має ґрунтуватися на вироблених мовознавством положеннях про багатозначність слів, про історичну мінливість значення слів, про мовні шляхи формування наукової термінології на основі загальнонавжених слів.

До загальнонаукових відносять також методи емпіричних і теоретичних досліджень. Зокрема, емпіричні методи дослідження правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності містять виявлення, фіксування, збирання, систематизацію інформації про факти та явища, методи спостереження, обчислення, порівняння, експериментальний метод. Застосування теоретичних методів дослідження передбачає використання гіпотези, індукції, дедукції, тлумачення, пояснення зібраних даних, класифікації; побудову понять, висновків, концепцій, прогнозів; метод формалізації, аксіоматичний та формально-аксіоматичний метод, метод сходження від абстрактного до конкретного.

Після загальнонаукових до наступної групи методів наукового дослідження правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності відносяться конкретно-наукові (групові) методи, під якими розуміють сукупність принципів, прийомів, правил, способів і засобів дослідження конкретних об'єктів (явищ, предметів, фактів) у певній групі наук.

Як відомо, спеціально-наукові методи застосовуються для дослідження предмета певної науки. Спеціально-науковими методами юридичної науки, які можуть використовуватися під час дослідження правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності, є такі: теоретико-юридичний, метод законних презумпцій у правознавстві (не вимагає доведення вже відомих фактів), гіпотезування, конкретно-соціологічних досліджень, узагальнення та абстрагування, метод єдності історичного та логічного у науковому дослідженні, догматико-правовий (формально-логічна систематизація правового матеріалу), з'ясування змісту юридичних норм із використанням традиційних способів їх тлумачення (словесне, систематичне, логічне, історичне), узагальнення юридичної практики, моделювання, аналогії, електронної обробки юридичного матеріалу, судової та адміністративної статистики, порівняльно-юридичний тощо.

Окрім загальнонаукових, конкретно-наукових (групових) і спеціально-наукових методів наукового дослідження правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності, залежно від стадій дослідницької діяльності розрізняють такі методи: 1) збирання і вивчення одиничних фактів, метод експерименту; 2) обробки емпіричних даних, узагальнення; 3) пізнання закономірностей; 4) наукової абстракції, побудови наукових теорій та їх

перевірки; 5) пізнання предмета науки, викладення наукових результатів. Ще одна класифікація методів наукового пізнання у правознавстві спирається на відмінність методів якісного і кількісного вивчення реальності. Важливе значення має також їх розрізнення залежно від форм причинності на однозначно-детерміністські та методи вірогідності.

Досліджуючи методологію наукового пізнання у правознавстві, слід пам'ятати, що в жодній із наук немає властивих абсолютно лише цій науці методів. У кожній із них містяться елементи методів інших наук. Зокрема, спеціально-наукові методи юридичної науки у низці випадків можуть застосовуватись і у суміжних суспільних науках (соціологія, економіка, управління, тощо) і, навпаки, спеціально-наукові методи зазначених наук можуть використовуватись в юридичній науці.

Слід зазначити, що всі вищезазначені підходи, принципи та методи є необхідними для проведення повноцінного, всебічного, завершеного дослідження правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Кожен із них може знадобитися на певному окремому етапі дослідження. Виходячи із цього, методологія дослідження правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності є множинною і комплексною.

Висновки. Сучасній юридичній науці притаманна наявність не окремо взятого підходу, принципу, методу під час дослідження правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності, а наявність їх системи. Лише плюралізм наукових методологічних підходів дає змогу здійснити всебічне дослідження правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Методологія наукового дослідження правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності є складником методології права і містить знання про те, які підходи, принципи та методи необхідно використовувати під час дослідження правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності; за допомогою яких підходів, принципів та методів пізнання слід здійснювати будь-яку дослідну процедуру; який зміст конкретних підходів, принципів та методів використовується для дослідження правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності; яким чином підходи, принципи та методи взаємопов'язані під час пізнання.

Список використаних джерел:

1. Омельченко А. В. Адміністративно-правові засади зовнішньоекономічної діяльності в Україні : монографія. Київ : КНЕУ, 2011. 309 с.
2. Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). Москва : Аванта+, 2001. 560 с.
3. Козловський А. А. Право як пізнання. Вступ до гносеології права. Чернівці : Рута, 1999. 295 с.
4. Недбайло П. Е. Методологические проблемы советской юридической науки. *Методологические проблемы советской юридической науки* : материалы науч. конф., 22 окт. 1964 г. Киев : Наук. думка, 1965. С. 32 – 33.
5. Петрова Л. В. Фундаментальні проблеми методології права (філософсько-правовий дискурс) : автореф. дис.... доктора юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права». Харків, 1998. 36 с.
6. Рабінович П. М. *Філософія права: деякі наукознавчі аспекти. Вісник Академії правових наук України*. 1997. № 1. С. 37-41.
7. Рабінович П. М. Трансформація методології вітчизняного права державознавства: досягнення і проблеми. *Юридична Україна*. 2003. № 1. С. 20.
8. Циппеліус Р. Юридична методологія. Реферат, 2004. 176 с.
9. Тацій В. Я. Методологічні проблеми правової науки на етапі формування правової, демократичної, соціальної держави. Методологічні проблеми правової науки : матеріали міжнар. наук. конф., 13-14 груд. 2002 р. Харків : Право, 2003. С. 3-12.
10. Оборотов Ю. М. *Філософія права та методологія юриспруденції. Проблеми філософії права*. Київ-Чернівці : Рута, 2003. Т. 1. С. 41-44.
11. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1998-2004 р. Т. 5: П-С. 2003. 736 с.

